

Nr 23.

Ankom till riksdagens kansli den 12 mars 1918 kl. 6 e. m.

Utlåtande i anledning av väckta motioner om skrivelse till Kungl. Maj:t angående dels utredning och förslag rörande tvångsarrendering av odlingsbar mark och i lägervall liggande odlad jord, dels och angående åtgärder för vanhärdad jords brukning.

Närvarande: herrar Persson i Norrköping, Gezelius*), Stårner*), greve Spens, Alexander-son, Dahl, von Sydow*), Hult, Permansson, Pettersson i Bjälbo, Lindqvist i Kosta, Lindley Ernst, Holmdahl*), Karlsson i Fjäl, Strid och Johanson i Gäre.

*) Ej närvarande vid utlåtandets justering.

Lagutskottet har till behandling i ett sammanhang förehåft två till utskottet hänvisade inom andra kammaren väckta motioner, nr 74 av herr *K. A. Borg*, samt nr 212 av herrar *Axel von Sneidern*, *Axel Pehrsson* i Bramstorp, *Ola Jeppsson*, *J. P. Igel*, *Oscar Carlström* och *Oscar Osberg*.

Herr *Borg* har i sin motion hemställt, att riksdagen ville i skrivelse till Kungl. Maj:t anhålla, det täcktes Kungl. Maj:t låta skyndsamt utarbeta och för riksdagen framlägga förslag till lag, som gör det möjligt för folket att tvångsarrendera odlingsbar mark och odlad jord, som fått gå i lägervall.

Herr von Sneidern jämte medmotionärer hava i sin ovanberörda motion yrkat, att riksdagen i skrivelse till Kungl. Maj:t måtte anhålla, att Kungl. Maj:t i enlighet med i motionen angivna riktlinjer måtte vidtaga åtgärder för vanhävdad jords brukning.

Herr Borgs
motion.

Till stöd för sin ifrågakomna hemställan har herr Borg anfört följande:

»I vår tid söker man med ljus och lykta efter framkomliga vägar för att ur den svenska jorden utvinna så mycket produkter som möjligt. Många vägar har man också slagit in på, men ännu återstår att finna flera och mera framkomliga. Ty ännu ligga väldiga områden odlingsbar mark, såväl i södra och mellersta som det nordliga Sverige, som skulle kunna bära givande skördar. Dessutom ligga — trots allt som åtgjorts däråt — ganska stora områden odlad jord, som fått gå i lägervall. Allt detta är ett faktum, som ingen torde kunna bestrida.

Ute i bygderna står folket undrande och spörjande, varför så mycken fruktbar jord skall få ligga oberörd av människohand och varför det inte kan tillåtas folk att arbeta på densamma. Då man reser ute i bygderna, kommer den ene efter den andre och frågar: 'Varför kan inte ni riksdagsmän ställa om, så att vi få en liten jordbit att odla och bruka?' Med styrka framhålles, att det borde finnas en lag, varigenom man bleve i tillfälle att tvångsarrendera odlingsbar mark och odlad jord, som ligger i lägervall. Ja, folket kan inte förstå, varför så mycken jord skall ligga obrukad, i all synnerhet under dessa svåra tider. Bolagen, bruken och andra stora jordägare, som i stort sett äga den härovan omnämnda jorden, äro mycket ovilliga att arrendera ut en jordbit av nämnt slag till de mindre bemedlade, och sker det någon gång, blir det i flesta fall på sådana villkor, att det ställer sig mycket svårt att gå in på de uppställda villkoren. Tusental och återigen tusental av småfolk — små yrkesidkare, industri-, lant- och skogsarbetare och andra — önska inte något bättre än att få en jordbit att arbeta på. Många av dessa önska att genom arbete i jorden få sin fulla försörjning. En del andra önska en jordbit att lägga sin hand vid på tider, då de inte äro upptagna i sitt huvudsakliga arbete. Något utöver vad som redan gjorts måste göras för att få fram en bättre sakernas ordning. Vi ha därför tänkt få en lag till stånd, som skulle göra det möjligt för folket att tvångsarrendera här ovan nämnda jord, men naturligt är, att allt måste genom lag tas på ett förståndigt sätt och från fall till fall prövas av en för detta ändamål fungerande institution.

Var och en kan förstå, att vi motionärer inte äro i stånd att skriva

lagtext — i all synnerhet inte på den korta tid, som står oss till buds — lämplig för detta ändamål. Vi ha därför tänkt oss en skrivelse till Kungl. Maj:t i berörda avseende.»

Herr von Sneidern och medmotionärer hava i sin motion anført följande:

*Herr von
Sneiderns
m. fl. motion.*

»Det svåra spørsmålet om tillgodoseendet av vårt folks näringsbehov under rådande avspärrning från de stora exportländerna och under minskad världsproduktion av livsfrödnödenheter har allt mer trängt sig fram till vår viktigaste praktiska fråga. Det svenska jordbruket och dess utövare sättas på det svåra provet att söka utöka produktionen på samma gång som hjälpmedlen för produktionsarbetet bli alltmer svåråtkomliga. Det är givet, att statsmakternas ansträngningar måste inriktas på att söka tillförsäkra jordbruket de nödvändiga betingelserna för dess drift, såsom arbetskraft, gödsel- och fodermedel, ävensom den maskinella utrustningen. Det är även givet, att jordbrukaren måste uppmuntras till största möjliga personliga insats i arbetet att ur gammal och ny jord draga största möjliga skördar. Och bör detta ske såväl därigenom, att fullgod ersättning lämnas för jordbrukets produkter och åt jordbrukaren själv skälig andel för eget behov av sina händers verk som att ej större tvång än nöden oundgängligen kräver lägges på jordens brukare.

Alla dessa vägar ha redan beträffats och vi tro, att de fortfarande äro de viktigaste och att man med oavlätlig omsorg måste utbygga och förbättra desamma.

Men trots alla ansträngningar och uppmuntringar kommer alltid att finnas inom jordbrukarnes klass liksom inom alla klasser personer, som icke vilja eller kunna göra vad landet begär och måste begära av dem. Vanhävdad jord kommer alltid att finnas. Vi äro visserligen övertygade om, att det icke finnes i den utsträckning, som mången föreställer sig, men man måste hålla fast vid, att *alla* utvägar måste användas för tryggande av våra behovs tillgodoseende, och vi få icke vara blinda för hur upprörande förekomsten av vanhävdad jord skall vara för alla dem, som hungra efter bröd.

Den till Dalarne och Värmland utsträckta norrländska uppsiktslagen kan ej hjälpa i denna situation. Den gäller en alltför begränsad del av den odlade jorden även i de landsdelar, för vilka den är stiftad, dess vanhävdsbegrepp sammanfaller ej med vad som för ögonblicket är nödvändigt eller den produktiva verksamhetens framtvingande, då den endast ingriper i sådana ytterligt gående fall, då jordbrukets vid-

makthållande därigenom äventyras', och den verkar till sist för nuvarande förhållanden alltför långsamt. Med utsträckning av denna lags tillämpning till hela landet eller ytterligare delar av detsamma, vore därför föga vunnet. En allmän vanhävdslag, omfattande hela vårt lands jord, är åter en så svårlöst och omfattande fråga, att dess omedelbara lösning icke synes oss möjlig.

Återstår således en provisorisk lagstiftning, som tar sikte på att, utan inskränkning av den ekonomiska vinning, som den enskilde ägaren tilläventyras kan ha av sin vanhävdade jord i dess nuvarande skick, densamma i annans hand till landets fromma göres mera fruktbarande. Denna lagstiftning bör icke verka genom straffhot, då det vid lagstiftningen är omöjligt att kunna skilja på dem, som icke kunna och på dem, som icke vilja sköta sin jord. Och för att undvika det förhålliga däri, att den, som icke kan av ekonomiska eller andra skäl sköta sin jord, träffas av straff, får man avstå från att straffa dem, som icke vilja sköta sin jord. Vidare bör uppmärksammas, att staten i allmänhet undviker att själv sköta sådan jord, som fräntagits anuan brukare. En sådan drift blir i de flesta fall alltför oekonomisk, för att ens under nuvarande omständigheter vara tillräddig. Statens verksamhet enligt en provisorisk lagstiftning, utgörande en eventuellt behöfelig utbyggnad av den nuvarande förfoganderättslagen, bör allmänt uttryckt inskränka sig därtill, att för skördars frambringande kompetent brukare anskaffas till vanhävdad jord. Därför att vi anse, att staten i regel icke själv bör sköta jordbruket på grund av därmed förenade kostnader, ha vi därmed ingalunda sagt, att ej ekonomiska uppoffringar för denna verksamhet från statens sida i vissa fall kunna anses vara befogade.»

*Utskottets
yttrande.*

Endast i undantagsfall har i lag medgivits rätt för det allmänna att ingripa i den enskildes nyttjanderätt till fast egendom. Genom den s. k. norrländska vanhävdslagen stadgas bland annat, att inom de norrländska länen samt Värmlands och vissa delar av Kopparbergs län skall, där å fastighet på landet, tillhörig bolag eller förening för ekonomisk verksamhet, åker och äng finnes i den omfattning, att självständigt jordbruk därå kan idkas, uppsikt, på sätt i lagen närmare föreskrives, hållas däröver att jordbruket å fastigheten icke nedläggas eller ägor och byggnader eljest så vanvårdas, att jordbrukets vidmakthållande därigenom äventyras, samt att detsamma skall gälla, där fastigheten tillhör enskild person, vilken uppenbarligen besitter fastigheten huvudsakligen för att tillgodogöra sig skogsavkastningen och icke är mantalsskriven å fastigheten eller å fastighet, som är i sambruk med

densamma. Skulle jordägaren eftersätta vad han, på sätt i lagen närmare stadgas, åtagit sig eller ålagts att fullgöra för vanhävdad jords upphjälpande, kan han ädömas bötesansvar. Med denna lagstiftning avsågs framför allt att träffa trävaruspekulanterna, som förvärvat fastigheter för att tillgodogöra sig skogen.

Vidare äger Kungl. Maj:t enligt den s. k. förfoganderättslagen, som är av provisorisk natur, förordna att, om för tillgodosendandet av landets behov av bland annat livsmedel och foder för kreatur det finnes nödigt, att kronan förfogar över bland annat viss fastighet, utan att densamma avstås till kronan, egendomens ägare skall mot ersättning upplåta densamma till kronan.

Båda nu föreliggande motioner avse ett ingripande från det allmännas sida i den enskildes nyttjanderätt till fast egendom för höjande av jordens produktionsförmåga. Herr Borg föreslår i detta avseende en lag av varaktig natur, som stadgade skyldighet för jordägare att utarrendera icke uppodlad, odlingsbar jord eller odlad sådan, som läge i lägervall. Herr von Sneidern och medmotionärer åter framhålla önskvärheten av en allenast provisorisk lagstiftning, varigenom det allmänna berättigades att genom insättande av kompetent brukare eller annorledes försätta vanhävdad jord i hävdad skick.

Hur önskvärt det än kan vara, att jorden avvinnes största möjliga avkastning, kan utskottet likväl icke gilla den av herr Borg föreslagna utvägen för sagda ändamåls vinnande. Det kan nämligen icke enligt utskottets förmenande vara tillrådligt att införa såsom ett beständigt rättsinstitut expropriationsförfarande av den art och omfattning, som motionären åsyftar. Särskilt för de ömtåliga fall, där expropriationsrätt medgives enskild person, är det uppenbarligen en oeftergivlig fordran att förutsättningarna för och omfattningen av en dylik rätt kunna i lag med den klarhet uppdragas, att godtycke i möjligaste mån uteslutes samt enhet och konsekvens i rättstillämpningen vinnes. Men i föreliggande fall skulle det stöta på nära nog oöverkomliga svårigheter att i lag angiva de förutsättningar, under vilka expropriationsförfarandet i det särskilda fallet skulle medgivas. Vidare skulle genom införandet av ett dylikt förfarande ett tvångsförhållande uppstå mellan jordägaren och arrendatorn, som helt visst skulle utgöra ett bestämt hinder för jordens ändamålsenliga brukande. Syftemålet med motionen eller avvinnande ur jorden av den största möjliga avkastningen skulle sålunda icke vinnas genom dylika tvångslagstiftningsåtgärder. Härför torde helt andra vägar böra beträdas. Och sådana stå jämväl till buds. Utskottet avser därvid i främsta rummet upplysningsverksamhetens fort-

satta bedrivande, egnahemsrörelsens befrämjande i en sund riktning och beviljande av odlingslån i största möjliga utsträckning.

Vad åter angår en provisorisk lagstiftning av den art herrar von Sueidern m. fl. i sin motion ifrågasatt, så har frågan härom redan i annan ordning kommit under utskottets övervägande.

I en till innevarande års riksdag avgiven proposition, nr 99, med förslag till ny förfoganderättslag har Kungl. Maj:t nämligen — med hänsyn till behovet av att förfoganderättslagens stadganden kunde på kraftigt sätt användas i jordbruksproduktionens tjänst såsom medel att åstadkomma vanhävdad jordbruksfastighets bringande i nöjaktig hävd — föreslagit en bestämmelse av innehåll, att oberoende av begränsningen i lagen giltighetstid förordnande, på grund av vilket fastighet upplåtits för drivande av jordbruk, skall gälla under den i förordnandet eller med stöd därav bestämda tid, högst 15 år.

Vid ärendets behandling inför Kungl. Maj:t i statsrådet den 8 februari 1918 yttrade föredragande departementschefen härom bland annat:

»Från regeln, att förordnanden, som Kungl. Maj:t meddelar på grund av den nya lagen, icke skola gälla längre än lagen själv, göres ett undantag av ganska stor betydelse. Enligt 5 och 13 §§ i förslaget liksom enligt samma paragrafer i nuvarande lag äger Kungl. Maj:t, med ändamål att tillgodose den för befolkningens behov erforderliga jordbruksproduktionen, förordna, att vanhävdad jordbruksegendom skall upplåtas åt kronan eller åt annan. Sådan tillämpning av den äldre lagens bestämmelser har ock förekommit. Under sistlidna år erinrades Kungl. Maj:ts befallningshavande i cirkulärskrivelse av dåvarande chefen för jordbruksdepartementet om angelägenheten av att kraftiga åtgärder vidtoges för avhjälpande av vanhävd, där sådan förekomme, i sammanhang varmed påvisades, hurusom, därest frivilliga åtgärder för ändamålet utebleve, förfoganderättslagen erbjöde ett rättsmedel, som i sista hand borde användas. Befallningshavandenas åtgöranden i anledning härav hade, enligt vad mig meddelats, till omedelbar följd, att i ett betydande antal fall, där vanhävd förelåg, vederbörande innehavare av egendomen förmåddes antingen avgiva förbindelse att för framtiden nöjaktigt fullgöra sin odlingsplikt eller ock utarrendera sin egendom till annan person, som bättre var i stånd att handhava skötseln av densamma. I åtskilliga fall visade sig emellertid omöjligt att sålunda ordna saken under hand, och i dessa fall påkallade befallningshavandena förfoganderättslagens tillämpning. I anledning härav meddelade Eders Kungl. Maj:t under fjolåret ett antal förordnanden om upplåtelse av fast egendom jämlikt 5 och 13 §§. Här framträdde emellertid den betydande olägenhet,

att eftersom nuvarande lagen icke äger giltighet längre än till den 1 maj 1918, upplåtelseerna måste begränsas till denna tid, ett förhållande, som givetvis varit ägnat att i hög grad förringa gagnet av den vidtagna åtgärden. Ett helt annat och bättre resultat av de gjorda bemödandena skulle tvivelsutan kunnat ernås, därest möjlighet funnits att förordna om egendoms upplåtande för en längre tidsperiod.»

Sedan departementschefen därefter föreslagit intagande i den nya lagen av ett stadgande av ovan angivna innebörd, avsett att göra lagens tillämpning mera verksam, fortsatte han:

»Genom en dylik bestämmelse, vars införande förordats av produktionskommittén i ett den 14 januari innevarande år avgivet utlåtande, synes ett användbart medel vara givet för vinnande av målet att under nuvarande svåra tid åstadkomma nöjaktig odling av jord, vars innehavare själv är ur stånd eller ovillig därtill. Jag vill emellertid betona, att förslaget ingalunda avser att innebära en rationell lösning av vanhävdsproblemet. En definitiv sådan lösning — vare sig den skall åstadkommas medelst utbyggnad av den norrländska vanhävdslagstiftningen eller annorledes — förutsätter ytterligare utredning, som ännu icke kunnat medhinnas, men vartill förberedande åtgärder vidtagits.»

Då de av herr von Sneidern m. fl. framförda önskemålen sålunda synas hava vunnit beaktande i förenämnda proposition, över vilken utskottet kommer att framdeles avgiva särskilt utlåtande, finner utskottet förevarande motion icke böra föranleda någon riksdagens åtgärd.

På grund av vad sålunda anförts får utskottet hemställa,

- 1) att herr Borgs motion icke måtte bifallas, samt
- 2) att den av herr von Sneidern m. fl. väckta motionen icke måtte föranleda till någon riksdagens åtgärd.

Stockholm den 11 mars 1918.

På lagutskottets vägnar:

SVEN PERSSON.

Reservation:

av herrar *Sven Persson* i Norrköping och *Lindqvist* i Kosta mot viss del av motiveringen.